

- Бехта І. А. Дискурс наратора в англословній прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
- Зализняк А. А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект «каталога семантических переходов» / А. А. Зализняк // Вопросы языкознания. – 2001. – № 2. – С. 13-25.
- Кальниченко А. А. Английские эпонимические имена и лексикография / А. А. Кальниченко, Н. Н. Кальниченко // Вестник Международного Славянского ун-та. Серия : Филология. – 1999. – № 4. – Т. 2. – С. 25-27.
- Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учебное пособие / М. В. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. – 756 с.
- Рунова Н. В. Когнитивные основы образования новых метонимических значений существительных: на материале английского языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. В. Рунова. – Калининград, 2006. – 247 с.
- Шабалина Н. Ю. Когнитивные модели субстандартной семантической деривации (на материале тематической группы субстандартных глаголов умственной деятельности современного английского и русского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Н. Ю. Шабалина. – Тюмень, 2007. – 25 с.
- Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought ; [ed. by A. Ortony]. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.

(Матеріал надійшов до редакції 6.10.17)

УДК: 81'42

КРАВЧЕНКО Н. Г.

(Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов НАН України)

СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)

Сучасне мовознавство характеризується міждисциплінарним підходом при вивченні мовленнєвих явищ, тому синергетична парадигма із трансдисциплінарною складовою є дотичною при вивченні моделей комунікативної діяльності, способів і видів мовленнєвої поведінки суб'єкта у площині цілісної системи, якою є мова.

Відповідно до синергетичної парадигми, дискурс організовується аттракторами і репелерами – протилежними поняттями, що між собою виступають опонентами. Зміст аттрактора характеризується рівновагою, а репелера – дестабільністю. При створенні дискурсу спостерігається процес конкурентної взаємодії змістів аттрактора і репелера. У результаті, аттрактор і репелер набувають протилежних напрямків. Таким чином, провокується поляризація, при якій виокремлюються найсуттєвіші параметри аттрактора і репелера – головних чинників самоорганізації при формуванні художнього дискурсу.

Ключові слова: аттрактор, репелер, художній дискурс, синергетична парадигма, поляризація.

Кравченко Н. Г. Синергетический аспект исследования внутренней речи (на материале немецкоязычного художественного дискурса). Современное языкознание характеризуется междисциплинарным подходом при изучении речевых явлений, поэтому синергетическая парадигма с трансдисциплинарной составляющей является надлежащей при изучении моделей коммуникативной деятельности, способов и видов речевого поведения субъекта в плоскости целостной системы, которой является язык.

Согласно синергетической парадигме, дискурс организуется аттракторами и репеллерами - противоположными понятиями, которые выступают оппонентами между собой. Содержание аттрактора характеризуется равновесием, а репеллера - дестабильностью. При создании дискурса наблюдается процесс конкурентного взаимодействия смыслов аттрактора и репеллера. В результате, аттрактор и репеллер приобретают противоположные направления. Таким образом, провоцируется поляризация, при которой выделяются существенные параметры аттрактора и репеллера – главных факторов самоорганизации при формировании художественного дискурса.

Ключевые слова: аттрактор, репеллер, художественный дискурс, синергетическая парадигма, поляризация.

Kravchenko N. H. Synergetic Aspect of the Study of Inner Speech (on the Basis of the German-language Art Discourse).

Modern linguistics is characterized by an interdisciplinary approach to the study of speech phenomena, so the synergetic paradigm with transdisciplinary component is tangent to studying the models of communicative activity, methods and types of speech behavior of the subject in the domain of the integral system, which is the language. According to the synergetic paradigm, attractors and repellers - concepts that make opponents of each other, organize the discourse. The essence of attractor is characterized by equilibrium, and a repeller's one is destabilized. There is a process of competitive interaction between the contents of attractor and repeller while creating a discourse. As a result, attractor and repeller acquire the opposite directions. Thus, polarization is provoked, in which the most significant parameters of attractor and repeller are identified. Those are the main factors of self-organization while forming artistic discourse.

In this sense the inner speech at the level of artistic discourse, which is represented by contamination of author's and character's activities, is actualized. At the same time, the basis for inner speech is linguocultural and linguopsychological codes, represented at the level of artistic discourse by inner monologue, inner monologue-dialogue, quasi-direct speech of the subject of speech. An implicit component of the thinking process, which reflects the polyphony of the emotional experiences of the character, is the attractor, reproduced in the addressee's inner speech by an individual morphological, phonetic, lexical, syntactic structure. According to the synergetic concept, the genre and literary direction reflect the content of repeller. Therefore, the competition between attractor and repeller, as a result of the order parameter, allows the author to reach a compromise between the requirements of repeller and the aspirations of attractor. The author is able to implement his artistic intentions in a holistic manner, as well as present the author's model with individual personified characteristics.

Key words: attractor, repeller, artistic discourse, synergetic concept, polarization.

Сучасні наукові дослідження відзначені інтегральною парадигмою при вивченні певних явищ, сформованих під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Особливу роль у цьому процесі відіграє синергетика, для якої пріоритетом виступають не усталені догми, а домінантою є системний підхід, скоординований еволюцією та самоорганізацією. У такому сенсі, **метою** дослідження є репрезентування нової концепції сприйняття картини світу, актуалізованої відповідними внутрішніми законами та перебігом певних закономірностей, що функціонують в межах окремої системи, зокрема якою є мова.

З позиції синергетики, система – це організм, складений своєрідною архітектонікою сукупних об'єктів однакової чи різної властивості, які взаємодіють між собою на основі теорії динамічних систем, законів статистичної фізики, математики, хімії, біології. Ці ідеї започатковані фізиками: німцем Г. Хакеном і бельгійцем І. Пригожином. Дефініцію «синергетика» у науковий обіг уведено Г. Хакеном у минулому столітті, ним також розроблено і основні положення цієї системи [Хакен 1980, с. 6-7].

Ця міждисциплінарна концепція виявилася плідним підґрунтям для наукових розвідок інших учених, а також набула пріоритетності у сучасних дослідницьких студіях. У результаті, синергетичний ракурс екстраполюється на різні дисципліни. Тому синергетика є актуальною як в сфері природничих, так і гуманітарних наук. Філософське трактування синергетичної концепції дозволяє сформувати синергетичну парадигму із трансдисциплінарною характеристикою, екстрапольованою на мовознавство. Як вважають лінгвісти, мовознавство на сучасному етапі потребує нової парадигми, оскільки мовна система не функціонує автономно, а навпаки, еволюціонує в унісон із мовленнєвою, мисленнєвою діяльністю індивіда під впливом лінгвальних і екстралінгвальних факторів [Домброван 2014, с. 26].

Отже, **завданням** дослідження є розгляд мовленнєвого процесу суб'єкта не статично, а динамічно, коли домінанту вивчення складають моделі мовленнєвої поведінки, способи і види мовленнєвого маневрування, прийоми досягнення комунікативної мети, досліджені як взаємозумовлені елементи в межах цілісної мовної системи.

У контексті синергетики динамічні процеси сприймаються як прагнення до порядку, і в цьому проявляється фундаментальний принцип природи та життя суспільства. Розвиток світу розглядається як процес, у якому порушення симетрії творення і руйнації детермінуються відповідною антиентропійною метою. Всупереч ритмічним коливанням та інтенції симетрії, процеси розвитку відповідно до синергетичної позиції відбувається у напрямку від хаосу до порядку, від нижчих і примітивних форм організації до вищих і складніших. Хаос в синергетиці – конструктивний механізм еволюції, є засобом об'єднання і гармонізації розвитку єдиної складної структури, вибудованої у кореляції з самоорганізацією. При цьому хаос є необхідним підґрунтям для зародження нового, більш досконалого та витонченого, оскільки деструктивність наділена конструктивним потенціалом [Хакен 1980, с. 14].

Синергетика розглядає відкриті, нелінійні, відносно стійкі системи, здатні до самоорганізації. Відкритість системи сигналізує про наявність у ній джерел і каналів обміну речовиною, енергією з навколишнім середовищем. Процес обміну відбувається не тільки із зовнішнім середовищем, але і в кожній точці даної системи між її елементами. Однак, не кожна відкрита система здатна до впорядкування, оскільки це залежить від першоджерел: якщо домінантою виступає розсіювальний початок, то структура не виникає. Розсіювання, яке ідентифікується дисипацією, відіграє роль фактора усунення зайвого в системі, як елемента саморозвитку [Хакен 1980, с. 226-237].

Отже, з позиції синергетики, більшість систем є відкритими, складники яких взаємодіють між собою на основі антиномії – нестійкості і рівноваги. Якщо домінує нерівновага, то провокується біфуркація. Цей етап є відправною точкою подальшої еволюції: розвиток набуває хаотичного руху, або переважає впорядкованість. У результаті, синергетика пояснює, яким чином дестабільні форми виявляють здатність репрезентувати організованість у межах певної цілісної сукупності, представленої системою [Хакен, с. 379].

Така позиція актуалізує дослідження в сучасному мовознавстві, на яке екстраполюється синергетична парадигма про вивчення мови як системи. Безумовно, мову вибудовано ієрархічною організацією, представленою інваріантними одиницями (фонемами, морфемами, лексемами, графемами, реченнями, текстами); структурованою синтагматичними, парадигматичними, епідігматичними зв'язками. Водночас, мова наділена номінативною, комунікативною, пізнавальною, фатичною, волонтеративною, акумулятивною, трансляційною, емотивною та іншими функціями. У такому сенсі, мова у синергетичному ракурсі організована відповідними елементами і впорядкована сукупністю певних функцій [Пихтовникова 2012, с. 9].

Такий підхід відбиває також історичну ретроспективу, коли питання мови і мовлення було розглянуто у площині системного вивчення. Це праці О. О. Потебні, І. А. Бодуена де Куртене, Ф. де Сосюра, Л. В. Щерби [Бондарчук 2011, с. 24]. Зокрема, М. П. Кочерган наголошує, що мову необхідно сприймати як систему. На думку вченого, система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених складових. Якщо з системи вилучити якусь складову, то вона втрачає здатність повноцінно функціонувати, чи її процес функціонування відзначено неефективністю [Кочерган 2006, с. 207-211].

Особливої уваги заслуговують філологічні дослідження Л. С. Піхтовникової, яка продуктивно реалізує синергетичний метод в лінгвістичній науці. Наукові праці Л. С. Піхтовникової з лінгвосинергетики є першими фундаментальними вітчизняними дослідженнями, в яких проблеми мовознавства розглядаються у площині синергетики. Відповідно до синергетичної парадигми, як зауважує Л. С. Піхтовникова, дискурс структурується атракторами і репелерами [Пихтовникова 2012, с. 29]. Поняття «атрактор» протилежне поняттю «репелер». Якщо атрактор позначає стан рівноваги системи, до якого він тяжіє, то репелер відображає обмеження та дестабільність в системі. Так, у процесі формування дискурсу виникають різного характеру репелери, наприклад, норми викладу, жанрові традиції, екстралінгвальні фактори [Пихтовникова 2012, с. 16]. У результаті, фіксується конкуренція, в процесі якої провокується біполярність, детермінована атрактором і репелером, що виступають **об'єктом** дослідження.

Поляризація виокремлює найсуттєвіші параметри атрактора та репелера, обумовлені параметром порядку – найбільш мобільного параметра системи, дія якого розповсюджується на всю її площину [Пихтовникова 2012, с. 29]. У такому сенсі, видається цікавим і актуальним вивчення лінгвостилістичних характеристик мовленнєвих явищ, зокрема внутрішнього мовлення, з позиції системи із характерною для неї динамічністю та самоорганізованістю, що і становить **предмет** дослідження.

Таким чином, синергетичний підхід уможливило якнайповніше розкрити аспекти мови та мовлення і є дотичним для сучасної лінгвістичної науки, актуалізованої засадами міждисциплінарності. У зв'язку з цим поширення набула лінгвосинергетика, пов'язана з процесами самоорганізації у мові як комунікативної системи. У такому сенсі цікавою є **перспектива подальшого дослідження** – розгляд внутрішньомовленнєвого процесу суб'єкта у ракурсі синергетичної парадигми.

Як відомо, внутрішньомовленнєва діяльність особи пов'язана з її мисленням. Так, на погляд Р. М. Фрумкіної, коли індивід формує думки, то вони вибудовуються за допомогою лексем. На переконання дослідниці, дотичною є метафора Л. С. Виготського про думку, відображену у слові [Фрумкіна 2003, с. 87]. Л. С. Виготський ґрунтовно вивчав феномен внутрішнього мовлення та виокремив його характеристики: предикативність, при якій найчастіше вживаються присудки, підмет переважно не вживається, а залишається прихованим; редукованість [Виготский 1982, с. 341, 346]. Іншою особливістю внутрішнього мовлення є його морфологічна ознака, яка полягає у стислості, скороченості і граматичній аморфності [Лурия 1975, с. 9]. Внутрішнє мовлення виокремлюється особливою семантичною структурою, в якій превалює зміст над значенням, а також аглютинація семантичних одиниць, ідіоматичність із персоніфікованим змістом [Виготский 1956, с. 364-

368]. У такий спосіб, внутрішнє мовлення характеризується своєрідною морфологічною, фонетичною, синтаксичною будовою [Лурия 1998, с. 205].

Як зазначає Л. С. Піхтовнікова, реалізація внутрішнього мовлення на рівні художнього дискурсу відбувається завдяки контамінації діяльності автора і персонажа [Піхтовнікова 2010, с. 6]. Основою для внутрішнього мовлення слугують лінгвокультурні та лінгвопсихологічні коди, репрезентовані на рівні тексту внутрішнім монологом, внутрішнім монологом-діалогом, невластне-прямою мовою адресанта [Піхтовнікова 2010, с. 7]. Отже, автор художнього тексту за допомогою кодів відтворює внутрішній стан персонажа, його персоніфіковане «Я» як суб'єкта мовлення.

Відбувається авторське моделювання внутрішнього мовлення, актуалізоване у тексті внутрішнім монологом, внутрішнім монологом-діалогом, невластне-прямою мовою із своєрідною морфологічною, фонетичною, лексичною, синтаксичною структурами. У такому сенсі, імпліцитну складову мисленневотворчого процесу, що виокремлює поліфонію емоційних переживань персонажа-оповідача, становить атрактор, якому відповідає індивідуальне конструювання морфологічних, фонетичних, лексичних, синтаксичних структур. Таким чином, це дозволяє автору відтворити творчий задум – відображення невербального акту із відповідними характеристиками: редукція фонетичних засобів, предикативність, аглютинація, синтаксична згорнутість, інверсія.

Проте у процесі створення дискурсу автор керується обраним жанром, літературним напрямом, вимогою яких є зміст репелера. У результаті фіксується конкуренція між атрактором і репелером, яка завдяки параметру порядку здатна самоорганізуватися. Унаслідок цих синергетичних процесів авторське моделювання набуває персоніфікованих ознак. Так, представник модернізму австрійський письменник А. Шніцлер для втілення своїх авторських інтенцій обрав імпресіонізм [Бродська 2007, с. 102-103]. Завдяки творчому доробку А. Шніцлера «літературний імпресіонізм якнайповніше розвинувся саме на австрійському ґрунті» [Двадцять австрійських поетів ХХ сторіччя 1998, с. 6-7]. Так, імпресіоністські новели «Лейтенант Густль» і «Панянка Ельза» вибудовані внутрішнім мовленням, лексичні та синтаксичні особливості якого дотично презентують загострення напруження та драматичність сюжету. У результаті, автор цілісно реалізовує свій художній задум завдяки конкурентній властивості атрактора і репелера.

Таким чином, ми доходимо **висновків** про те, що синергетична парадигма уможливорює дослідження синергетичної природи тексту як цілісної системи, у площині якої комплексно вивчаються мовленнєві явища, зокрема внутрішнє мовлення суб'єкта, експліковане інтралінгвальними та екстралінгвальними факторами.

Література

- Бондарчук Н. О. Лінгвосинергетика як методологічна основа дослідження тексту / Н. О. Бондарчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2011. – № 1. – С. 24-27.
- Бродська О. О. Артур Шніцлер : стилістика творчості / О. О. Бродська // Новітня філологія. – 2007. – № 8 (28). – Миколаїв : МДГУ, 2007. – С. 102–113
- Выготский Л. С. Избранные психологические исследования / Л. С. Выготский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 367 с.
- Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. / [под ред. В. В. Давыдова] / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – Т.2: Проблемы общей психологии. – 1982. – 502 с.
- Двадцять австрійських поетів ХХ сторіччя : поезія [упоряд. О. Жупанський]. – К. : Юніверс, 1998. – 224 с.
- Домброван Т. И. Диахроническая лингвосинергетика – новое направление в изучении истории языка / Т. И. Домброван // Записки з романо-германської філології. – 2014. – Вип. 2 (33). – С. 24-32.
- Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с.
- Лурия А. Р. Основные проблемы нейролингвистики / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во МГУ, 1975. – 253 с.
- Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во МГУ, 1998. – 336 с.
- Піхтовнікова Л. С. Лінгвосинергетика : основи і очерк направлений : монографія / Л. С. Піхтовнікова. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 180 с.
- Піхтовнікова Л. С. Несобственно-прямая речь : механизм контаминации как обмен кодами (постановка проблемы) / Л. С. Піхтовнікова // Мова й дискурс : вимір і вимірювання : міжвузівський збірник наукових праць до 75-річчя з дня народження доктора філологічних наук, професора, академіка Академії наук вищої школи України С. О. Швачко. – Суми : СумДУ, 2010. – С.154-161.
- Фрумкина Р. М. Психолінгвістика / Р. М. Фрумкіна. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 320 с.
- Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – М. : Мир, 1980. – 406 с.